

Häxprocessen i Öregrund 1674

Fallet Britta Målarens dotter

PER-ANDERS ÖSTLING

De stora svenska häxprocesserna utbröt i Älvdalen i Dalarna 1668 och spreds därefter till Härjedalen, Jämtland, Ångermanland, Hälsingland, Gästrikland, Västmanland, Närke, Södermanland, Stockholm och upp längs norrlandskusten, ända till Österbotten i Finland. Rättegångarna upphörde 1677, till stor del tack vare Svea hovrätts direkta ingripande. Redan år 1669 nådde det "stora oväsendet" Uppland, men de första rättegångarna var av mindre omfattning och det var endast ett fåtal personer som blev anklagade för att ha fört barn till Blåkulla. Under hela perioden 1669–1677 ägde sammanlagt 27 rättegångar rum. Anno 1675 utbröt den stora häxhysterin på allvar i de norra och östra delarna i landskapet. De hårdast drabbade områdena var Olands och Frösåkers härader, men rättegångar förekom också i Uppsala stad, Örbyhus, Färentuna och

Hagunda härader, samt Danderyds skeppslag. Sammantaget blev ett åttiotial personer, huvudsakligen kvinnor, anklagade av främst barn och ungdomar, för att de fört dem till djävulens gästbud mot deras vilja. Av de åtalade var det endast sex kvinnor som erkände att de var "skyldiga", och av dessa dömdes fem till döden. Det är emellertid oklart om någon av dödsdomarna någonsin blev verkställd (Östling 1996). Emanuel Linderholm (1931: 37–38) har dock hävdat att två av dem, en mor och dotter från Vendel, blivit avrättade. De övriga blev förmodligen benådade. Det ringa antalet erkännanden tyder på att myndigheterna inte lät tillgripa tortyr, vilket man dessvärre gjorde på några andra platser i landet.

Strax före pingst 1674 flyttade den unga flickan Britta Målarens dotter tillsammans med sin familj från det

trolldomsförföljda Hälsingland till den uppländska staden Öregrund och kom därmed att bli upphovet till den förmodligen mest intressanta häxprocessen i landskapet. Processen har inte uppmärksamats av Emanuel Linderholm som

1931 publicerade Trolldomsprocesserna i Uppland och Uppsala 1671–1676. Rättegången är tack vare sina målande beskrivningar, unik för svenska förhållanden. Vi vet inte med säkerhet hur gammal Britta var. Rättegångsmaterialet upp-

Djävulen tar emot tre trollpackor som kommer ridande på brödspade, kvast och raka. Ur ett stort horn fyller han på kärringarnas smörjelsehorn.

Kalkmålning från 1400-talets senare del i Yttergrans kyrka, vapenhusets valv. Motivet visar att föreställningar om trollpackor som besökte djävulen var etablerade redan ett par sekler före de stora häxprocesserna.

Foto: Cecilia Mellberg.

ger både 15 och 16 år. Tyvärr saknar vi ytterligare personuppgifter, men det är inte omöjligt att hon förde ett kringflackande liv, eftersom fadern var målare och ofta kan ha varit anlitad för att utföra beställningsarbeten på olika orter.

Denna rättegång är ett utmärkt exempel på att en enstaka individ från en annan del av landet kunde starta en häxprocess och därmed föra med sig, vidarebefordra och aktualisera det karakteristiska berättelsestoff som var utmärkande

för blåkullaskildringarna. Själva sägen-traditionerna om Blåkulla och aktivite-terna där var sedan länge etablerade och har kunnat beläggas sedan 1400-talet. Rättegången kastar ljus över möjliga orsaker till varför en person valde att ange trollpackor och vilka fantasier som låg till grund för dessa föreställningar. Vi får också inblick i myndigheternas och de misstänkta kvinnornas reaktioner och åtgärder. Processen ger oss möjlighet att se vilken roll folktron spelade i beskrivningarna av Blåkulla och ger en inblick i vad som sades äga rum där.

Den 6 juli 1674 inställde sig Britta hos rådstugerätten i Öregrund och berättade att Olof Erickssons hustru Margareta fört henne till Blåkulla på såväl kor och kalvar som hästar. Britta hävdade att Margareta kommit om nätterna och bett henne följa med på gästabud, till vilket hon inte kunnat tacka nej. Häxan hade uppenbarligen förtrollat henne. Väl framme i Blåkulla lämnade trollpackorna sin tribut, mjölk, smör och ost, till Djävulen. Därefter dansade häxorna med ryggarna vända mot varandra runt en spis, i vilken det ständigt brann en eld. Medan häxorna dansade låg hin onde fjättrad under bordet i gästabudssalen och spelade genom att slå på golvet med sin svans. Djävulen såg omväxlande ut som en man och en svart hund. När han blev ond växte horn ut i nacken och klor på händer och fötter. Varje gång Britta varit i Blåkulla hade hustru Margareta

bakat, bränt och bryggt och förberett gästabudet. När åtskilliga trollpackor anlant serverades maten i gästabudssalen och sällskapet gick in genom dörren med ryggen före. Några av trollpackorna satt på stolar, andra på golvet. En del sov till och med ovanpå varandra. Maten såg riktigt god ut, men den var i själva verket bedräglig. När en ängel slog på maten med en vit käpp förvandlades den till grodor och svarta ormar. Under själva måltiden gick en ängel, en ung vacker karl, runt och hämtade dem som var kristna människor och förde dem till en änglakammare. I denna satt en gammal ängel på en biskopstron och över hans huvud svävade små vita änglar. Den ålderstigna ängeln beklagade att männi-skorna lät sig bedras och förföras av Djävulen. Han uppmanade Britta att ange kvinnorna, ty om de inte stoppades skulle Gud straffa landet. Denna beskrivning av ängeln har stora likheter med änglavisjoner som andra människor fått före och efter de stora häxprocesserna, där uppenbarelsens mottagare återgivit ett budskap som ursprungligen fram-förts av en ängel (Amudsen 1995). Varje gång Britta kommit till Blåkulla hade Djävulen slagit henne med en piska av sammanflätade ormar, men det hade inte gjort ont och han utlovade henne många silverpenningar om hon valde att tjäna honom.

Detta var den första av Brittass beskrivningar av Blåkulla och det var

den första gången hon inställde sig inför rådstugerätten. Under sommaren skulle det sammanlagt bli nio gånger. Ovanstående beskrivning är typisk för de senare uppländska häxprocesserna. Djävulen har fått sitt karakteristiska demonologiska utseende, vilket han saknar i de tidigare beskrivningarna, där han istället beskrivs som en gråklädd man som inte var speciellt ond och där sexuella inslag saknas. Det bör dock tilläggas att dessa bilder av Djävulen förekom redan före de stora häxprocesserna, t.ex. i de medeltida kyrkmålningarna.

Blåkullabeskrivningen innehåller den för folktron karakteristiska bakvändheten och att saker och ting inte är vad de ser ut att vara i världen bortom den mänskliga. Detta visas exempelvis av att maten i själva verket bestod av ormar etc. Det finns t.ex. ett sägenmotiv där ett hyvelspån i vättarnas värld i själva verket var guld i den mänskliga. Flera av beskrivningarna påminner om den uppochnedvända världen, vilket var en verbal och ikonografisk tradition som framhävde den totala motsatsen gentemot den rådande ordningen, såsom att kvinnor utförde mäns arbeten, djur utförde människors och så vidare. Beskrivningarna erinrar också om föreställningen att dödsriket var en spegelvänd version av de levandes värld, vilket medförde att man tänkte sig att alla handlingar som ägde rum i livet efter detta utfördes på ett bakvänt sätt

(Holmberg 1925). Detta visas bl.a. av att häxorna dansade med ryggen mot varandra. Ytterligare ett motiv som används i beskrivningen är att Djävulen framställs som en svart hund, vilket är ett utseende som han tillskrivits i flera sägner (Klintberg 1993:29,34). Notera även att häxorna har makt över de personer som de för till Blåkulla, vilket visas av att Britta inte har möjlighet att avböja trollpackans inbjudan. Blåkulla var i några fall lokaliserat till en bestämd plats, men verkar ändå ligga i en värld bortom den mänskliga. Britta beskriver exempelvis i en senare rättegång färden som övernaturlig. Resan varade endast en kort stund, men sällskapet passerade flera sjöar, berg, åkrar och skogar. Blåkulla tycks även i några uppländska rättegångar vara synonymt med helvetet (Östling 1999:131). De senare blåkullabeskrivningarna, vilken denna tillhör, kan sägas vara en synes av den demonologiska häxpakten, tributen och det sexuella umgänget med demoner, samt folktro och den folkliga blåkullasägnen.

Rätten tillfrågade Britta om hon känt igen några fler personer i Blåkulla. Britta svarade att hon sett sin far Mårten Johansson, kyrkoherden herr Hans, smedens hustru Sussana och ytterligare en kvinna vars namn hon inte kände till. Dessa personer blev emellertid inte anklagade för att ha fört barn till Blåkulla, vilket utgjorde själva brottet (Östling 1996). Trollpackorna brukade

ofta använda människor som fordon vid sina färder, vilka de sedan parkerade i Blåkulla med huvudet mot marken. Detta motiv bör ses som ett utslag av dåtidens burleska humor. Trots allt allvar torde denna behandling av prästen ha varit roande (jfr. Lagerlöf-Genetay 1990:168–170). Detta motiv kan också uppfattas som en protest mot överheten, vilken härigenom förlöjligades.

Prästen herr Hans Agrivillius berättade att han vid den angivna tiden sovit väldigt djupt, när en man kommit och bundit honom trots att han gjorde motstånd. När herr Hans vaknade på morgonen hade han känt sig alldeles svettig och vanmäktig. Hustru Sussana hävdade att även hon haft en syn medan hon sov. Två kvinnor hade fört henne till en kammar där hon sett pastorn i bara skjortan, varvid hon blivit medveten om att hon var naken. Därefter vaknade "hon så lamb och illa habblader" att hon knappt kunde röra sig. Detta är typiska exempel på utsagor som också förekommer i andra uppländska häxprocesser, det vill säga att en person som blivit förd till Blåkulla, men som inte kommit ihåg det, vaknat upp stel och med andra skavanker. Orsaken till dessa bekännelser kan ha varit en märklig dröm och att personen verkligen haft ont när han vaknat. Det återspeglar även uppfattningen om att häxan berövade en person hans livskraft och överförde den till sig själv. Vittnesmålet kan även ha varit en

möjlighet att försöka undkomma en anklagelse för barnaförande genom att hävda att man blivit utnyttjad som fordon. Britta påstod även att hennes far hade haft ont när han vaknat. Hädanefter förefaller det som om rätten har frågat varje person om de hade haft ont när de vaknade. Dessa förmodligen ledande frågor kan ha orsakat att många av dem som Britta sett i Blåkulla hävdade att de haft ont när de vaknat upp. Man kan inte annat än motvilligt beundra Brittass risktaganden som i värsta fall kunde ha givit upphov till en grov reprimand, sannolikt spöstraff, även om hon fortfarande kunde hävda att hon blivit förd.

Den 18 juli fortsatte rättegången. Britta hävdade att hon sedan det tidigare förhöret blivit förd inte mindre än sju nätter till Blåkulla. En natt hade hon t.o.m. blivit bortförd fyra gånger. Hon kände nu igen änkan hustru Ingrid som hon tidigare sett i Blåkulla. Ingrid hade fört henne dit på Brittass far och mor, samt på uppochnedvända hästar och kor. Varje gång Ingrid fört Britta till Blåkulla hade hon bakat, bränt och bryggt. Hon hade även tagit med sig mjölk, smör och ost som hon sedan kastat på en eld. Saknades något av tributen blev Satan vred, hotade trollpackorna och krävde att få tillbaka det som saknades. Det finns ett uppenbart feodalt drag mellan häxan och Satan. Trollkärningen gav Satan en del av de intäkter som hon tjänat ihop genom att bruka trolldom, medan

Djävulen i sin tur gav henne kunskaper om trolldom samt beskydd. En ängel bad henne återigen att uppenbara denna dårskap, som senare förde henne tillbaka till staden på en vit häst. Detta är en av få skildringar i de svenska häxprocesserna, som belyser hur barnen tog sig tillbaka. Beskrivningarna brukar vanligtvis sluta med att de vaknade upp hemma. Britta beskrev även Djävulens boning i Blåkulla. Några våningar var av sten medan andra var av trä. Väggarna var ljusa om Djävulen var på gott humör, medan de var mörka när han var ond. Men själva byggnaden var bedräglig. När man tog på väggen upptäckte man att den endast bestod av en skugga. Britta hävdade senare (den första augusti) att när det var sommar i Blåkulla var det vinter på jorden och vice versa. Hon berättade vidare att man utförde vanliga vardagssysslor där, men att trollpackorna använde ditförda människor som dragare istället för kreatur.

Rätten tillfrågade Margareta och Ingrid vid ett särskilt förhör om de brukade trolldom och om de varit i Blåkulla. De nekade och svarade att Gud skonat dem därifrån. Borgmästaren, Anders Höök, påpekade att man sedan gammalt brukade pröva om trollkäringar flöt på vattnet, det så kallade vattenprovet. De båda anklagade svarade att om de skulle prövas på vatten skulle fler få följa med. Hotet tycks aldrig ha blivit omsatt i praktiken och vattenprovet var

ej heller sanktionerat i svensk lag (Ankarloo 1984; Linderholm 1931:6).

Borgmästare Anders Höök tillkännagav den 20 juli inför stadens borgare att Britta blivit förd till Blåkulla och att hon känt igen flera personer som hon ej kände till namnet på, varför borgmästaren och rådmännen beslutat att sammankalla stadens ungdomar så att hon kunde utpeka dem hon sett. Borgmästaren frågade om någon hade något att invända mot beslutet. Stadens borgare instämde eftersom de ville att deras barn skulle bli skonade från blåkullafärder. Britta identifierade sammanlagt sex barn och ungdomar, bl.a. rådmannen Brasks yngsta dotter, tullarens son och den före detta rådmannen, salig Erickssons yngsta dotter. Britta tycks i flera fall medvetet ha valt barn till medlemmar i rådet och omnämnt att vederbörandes kreatur använts som fordon. Hon kunde på så sätt involvera dessa känslomässigt i rättegångarna, eftersom både deras barn och ägodelar var hotade. Denna aktion visar även att rätten var övertygad om att Britta talade sanning och den kunde mycket väl ha givit upphov till en hysterisk häxjakt.

Någon gång i slutet av månaden lämnade Britta sin kanske mest intressanta redogörelse. Britta hade förledna vinter i Hälsingland blivit hämtad av hustru Kerstin och blivit förd till Hin Ondes kammare på en becksvart häst (ovanlig färg), där den stora hunden, Djävulen,

hälsade henne välkommen. Hin Onde frågade henne om hon ville tjäna honom och utlovade henne stora rikedomar. Britta kunde varken svara ja eller nej härtill (jfr ovan). Djävulen tog detta för ett ja och undrade om hon ville ta honom till man. Britta kunde inte heller denna gång svara, vilket hin onde återigen uppfattade som ett ja. Man började nu rusta till bröllop i Blåkulla. Paret vigdes av den största av två stora onda andar. Vigseln förrättades med onda ord och svordomar. Därefter började kalaset och åtskilliga trollpackor satt till bords. Djävulen utdelade nu bröllopsgåvor som bestod av svart bröd och blodrött vin, men klart brännvin och öl till de båda brudtärnorna. Denna parodi på de heliga sakramenten hade stora likheter med den medeltida karnevalen, där man på ett liknande sätt brukade driva med de kyrkliga ritualerna. Guds ängel förbjöd Britta att äta av maten som i själva verket bestod av ormar och grodor, men han förhindrade märkligt nog inte vigseln. Ängeln protesterade mot bröllopet eftersom Djävulen inte hade något med kristna människor att göra. Men Djävulen var honom övermäktig och han förblev sittande till bords. Änglarna som förekom i de svenska blåkullaskildringarna var påfallande maktlösa. Efter kalaset ville Djävulen ligga med Britta, vilket hon uppfattade som i en dröm. Hin onde tog av henne brudslöjan och kronan och väl i sängen visa-

des sig djävulen vara "een mycket vacker mansperson" med sköna svarta kläder. Djävulen smekte därefter hennes kinder, men hon visste inte om han bedrivit otukt med henne och efteråt vaknade hon upp hemma. Rätten undrade om hon inte drömt det hela, men hon sade sig vara lika vaken då som under förhöret. Natten därpå hade Kerstin åter hämtat Britta på en vit ko (ovanlig färg). Väl framme ville hin onde återigen ha henne till sängs, men denna gång hade ängeln hindrat henne, varefter hon vaknade upp hemma. Efter detta hade Djävulen aldrig mer visat sig som en stilig karl. Djävulen som tidigare kallat henne en vacker flicka hävdade nu att hon var ful och hon blev aldrig mer smekt. Åtta dagar efter bröllopet födde Britta två barn, utan ringaste möda och pojken döptes till Djävulen och flickan till Faan. Vid dopet uttalades endast svordomar. Barnen hade vardera tre händer, tre ögon och tre fötter men var i övrigt normala. Britta hade sedan vaknat upp hemma och hon hade aldrig mer "bolat" med hin onde.

De sexuella motiven i denna berättelse är framträdande och ger uttryck för Brittas egna fantasier. De sexuella fantasiernas och åtråns betydelse i dessa sammanhang har diskuterats av exempelvis Aldous Huxley, även om han haft en tendens att övervärdera dem (Huxley 1994). Den svenske psykiatern Bror Gadelius har även menat att blåkulla-

Bilden av häxsabbat på Blocksberg, den tyska motsvarigheten till Blåkulla, illustrerar hur häxorna förenas med djävlar i en orgiastisk ringdans runt Fan själv. Kopparstick av okänd konstnär i en tysk avhandling om häxor från 1668.

visionerna kan ha varit önskedrömmar om rikligt med god mat och älskog (Gadelius 1967).

Lägg även märke till att livet i Blåkulla till stor del påminner om det vardagliga. Det magert beskrivna bröl-

lopet följer det vanliga mönstret. Hela berättelsen kännetecknas av den för folktron typiska bakvändheten. Vigseln förrättades liksom dopet med hjälp av svordomar och fula ord. Vi finner även att djuren och maten har ovanliga färger,

vilket var fantasieggande och i folktron typiska kännetecken på att något var ovanligt. Hon födde likaså utan smärta och tiden för havandeskapet var mycket kort. Detta motiv förekommer också i andra sägentraditioner, där en kvinna fått ett barn med ett folktroväsen. Motivet för tanken till att detta kan röra sig om ett brott mot bibeln, där det uttryckligen står att kvinnan skall föda med smärta. I beskrivningen finns även de ologiska episoderna som figurerade i flera av häxprocesserna. Varför ingrep inte ängeln för att förhindra bröllopet, då han förhindrade att Britta åt av maten? Svaret kan ligga i ett populärt sägenmotiv, i vilket exempelvis trollen fått makt över en person som ätit av deras mat, medan den som avböjt haft möjlighet att återvända till sin egen värld (Se t.ex. Wall 1989). Liknande motiv förekommer även inom magin. I svensk folktro fanns föreställningen att den som hade tillgång till en persons hårstrån, naglar etc. också hade makt över vederbörande.

Den första augusti inställde sig åter Britta hos rätten och hävdade att hon sedan den 20 juli blivit förd till Blåkulla inte mindre än sju gånger. Första natten kom hustru Anna och fattade Britta om livet och sade att hon skulle följa med till gästabud i Blåkulla, varefter de for ut genom ett hål som Anna borrar i väggen. Väl utanför huset smorde Anna borgmästarens vita skällko och därefter satte

hon upp Britta och andra barn, som hon redan hämtat, på kon och sedan bar det av till gästabudet. När de kom fram förde Anna in barnen i byggnaden baklänges, varefter hon ledde in kon i ett fähus och matade den medan hon stod på alla fyra. Anna hade därefter bryggt, bakat och bränt tillsammans med de andra trollpackorna. Den vita ängeln hade sedan hämtat Britta och tre andra barn och fört dem hem på en vit häst. Britta hade endast känt igen den tolvårige pojken Eric Ericksson, som dock förnekade att han varit i Blåkulla, men han erinrade sig att han en morgon hade vaknat upp med värk i låren och ryggen. Denna berättelse bekräftades av pojkens mor som även intygade att han hade ett sår, varpå Britta berättade att Djävulen slagit honom. Beskrivningarna av de övriga nätterna påminner om denna, varför jag valt att utelämna dem. Vid ett tillfälle hade trollpackorna t.o.m. varit så fräcka att de fört henne till Blåkulla på ljusan dag.

Britta berättade även att natten mellan den 29 och den 30 juli hade hon sett studenten Benedictus Bennedicti Cumlinus i Blåkulla tillsammans med sin hustru Britta. Cumlinus hade flått en häst, vilket var en förnedrande uppgift som vanligtvis utfördes av rackaren. Studenten nekade, men han hade under de två senaste nätterna känt sig "mäkta lam och kråstadh över sina låår". Hustru Britta hade, enligt målarens dotter, gjort

deg och bakat, då Djävulen erbjudit henne brännvin ur en silverbägare med tre fötter, men då hade Guds ängel störtat bägaren ur Djävulens hand, varpå han blivit mäktig ond. Hustru Britta hade även suttit och flåsat på en bänk, samtidigt som hennes make flådde hästen. Cumlinus hustru nekade till att hon varit i Blåkulla, men hon hade en morgon vaknat upp så utmattad att hon knappt kunde stiga upp ur sängen. Hustru Britta hade även drömt att hon bakat bröd hos sin före detta matmoder, som erbjudit henne en bägare brännvin, men hustru Britta tackade nej, varpå matmodern blivit ond. Britta, målarens dotter, berättade vidare att hon sett hustru Anna dra hästen i svansen medan Cumlinus flådde den. Anna hade även burit tegel till ett bygge som pågick i Blåkulla.

Rådstugerätten inkallade nu hustru Anna, som förnekade att hon varit i Blåkulla, än mindre ha fört dit barn. Britta berättade då att Anna fått en orm av Djävulen, som hon hade virad runt halsen. Britta hävdade att det endast var hon och Anna som kunde se ormen, varpå Anna fördes ut. Rådsugerätten varnade härmed Britta för att inte uppenbara mer än vad hennes egna ögon kunde se. Anna fördes återigen in och Britta hävdade att hon sett ormen, men den försvann när borgmästaren vek undan Annas halsduk. Denna episod förefaller ha gjort rätten tveksam och i de senare rättegångarna kan man skönja

Enligt sägnerna brukade häxorna samlas vid klockstapeln för att skrapa malm från kyrkklockan. Öregrunds kyrkas klockstapel med rödfärgad spåntäckning, byggdes troligen 1736. Den ena av stapelns två klockor är från 1650. Foto: Ola Ehn.

tecken på att borgmästaren m.fl. övergått från att ha varit entusiastiska till att bli allt mer skeptiska till Brittans berättelser.

Britta berättade därefter att trollpackorna tagit med henne till klockstapeln där de skavt kyrkklockan, men även altartavlan, med hjälp av vänster

hand (vilket avvek från det normala). Vänster hand användes vanligen när man utövade spådomskonst och magi (Tillhagen 1991:27). I uppländska sägner brukade trollkärningarna samlas i klockstapeln för att skrapa malm från kyrkklockan innan de for iväg till Blåkulla. Därefter for sällskapet över en brinnande sjö, där de utförde en ritual, som ej finns beskriven, vilken Britta mot sin vilja blev tvungen att delta i. Av domboken framgår att "Folck utj samma sjö lågo illa och ynkel: pijpandes." Detta är ett exempel på att motiv ur visionsdikten användes i beskrivningarna. Jan-Inge Wall menar att dessa motiv ofta användes vid blåkullabeskrivningarna, men en av mig genomförd undersökning visar att de var relativt ovanliga. Visionsbeskrivningarna användes också vid predikningar (Wall 1989). Slutligen anlände Britta och trollpackorna till Blåkulla och deltog i gästabudet.

Den 3 augusti inställde sig Britta återigen hos borgmästare Höök och bekände att hon blivit förd tillsammans med David Marcussons son Anders och några som hon inte kände igen på en rödbrokig ko. Trollpackorna hade utfört sina vardagliga sysslor (bakat, bränt och bryggt) varefter de firat gästabud. Britta hade även sistlidna natt blivit förd av en tjock mässlingsärrig hustru med en liten näsa, på en svart ko tillsammans med Anders och Erich. Trollkärringarna hade kokat fläsk och grynvälling, varefter de

satte sig till bords, medan Djävulen spelade på sin svans.

Den 12 augusti förhörde glasmästarens hustru Anna och hon nekade återigen, men sade att hon samma natt blivit så maktlös att hon inte kunnat hjälpa sina grannhustrur med "höögiöra", utan hon hade blivit tvingad att stanna hemma och spinna. Britta återinkallades och berättade att hon sett rådmannen Erich Marcussons svägerska, Malin, i Blåkulla. Hustru Malin hade utfört de vanliga sysslorna i Blåkulla och hon hade även slagits med en trollpacka. I Blåkulla förekom det att trollkärningarna slogs med varandra, likt kämparna i Valhall, varifrån motivet med all sannolikhet härrör. Envigsbeskrivningarna förekommer för övrigt inte vid något annat tillfälle i de uppländska häxprocesserna. Malin inkallades slutligen och förnekade att hon varit där och hon hade inte haft ont i kroppen när hon vaknade. Britta insisterade, men Malin nekade bestämt.

Den 9 oktober infann sig åter Britta hos rådstugerätten och berättade att hon blivit förd till Blåkulla tillsammans med Erick och Anders. De båda förhörde men nekade och de hade heller inte haft ont när de vaknade. Den 19 oktober infann sig Britta för sista gången och berättade att hon tillsammans med andra barn återigen blivit förd och att hon sett skomakarens hustru Anna i Blåkulla. Britta hade frågat Anna hur hon kommit dit, men hon hade inte erhållit något

svar. Britta hade emellertid inte sett om Anna bakat, bryggt och bränt. Rätten förhörde hustru Anna, men hon nekade bestämt.

Detta avslutade häxprocesserna i Öregrund, vilka självdog i och med att Britta tillsammans med sina föräldrar flyttade till Åland under hösten 1674 (modern kom från Åland). I staden uppkom emellertid ett rykte om att "Brijta ähr utj medlertijdh blefwen dödh förmedelst att Trällpackoorne dher så offta skulle henne till Blåkull haffwa fördt". De anklagade kvinnorna frigavs, av allt att döma på grund av brist på bevis. Fallet remitterades till Svea hovrätt, som med största sannolikhet friade dem. Processen i Öregrund bidrog förmodligen till att hysterin bröt ut på allvar i Oland och Frösåker 1675 (Östling 1996).

Varför utbröt inte masshysterin på allvar i staden Öregrund, vilket den senare gjorde i de angränsande häraderna? Detta torde huvudsakligen ha berott på två faktorer: Den ena var att inga barn valde att peka ut trollpackor och uttala liknande berättelser som Britta. En förklaring kan vara att hon var nyinflyttad och kände få personer som kunde övertalas att spela med. En betydande orsak till att hysteri bröt ut berodde, enligt min mening, på att flera personer måste välja att delta och spela med. Detta kriterium uppfylldes inte i Öregrund och följaktligen självdog processerna. Det

var praktiskt taget inga andra barn som framträdde inför rätten och hävdade att de blivit förda till Blåkulla av trollkäringar. Flera personer uppgav emellertid att de haft ont i kroppen dagen efter att de, enligt Britta, varit i Blåkulla. Det uppfattades visserligen som ett tecken på att de varit där, men det utgjorde inget bevis. Den andra faktorn var att ingen av de utpekade erkände och angav därmed inte några andra personer. Om någon av de anklagade erkänt hade förmodligen rätten fäst större avseende vid Brittans berättelser.

Varför agerade Britta som hon gjorde? Detta är ingen lättbesvarad fråga. En enligt min mening framträdande orsak kan ha varit en önskan om att få uppmärksamhet. Hon var nyinflyttad och hade förmodligen få kamrater. Genom att ange trollpackor kom hon att befinna sig i händelsernas centrum och hon inställde sig vanligtvis i rätten på eget initiativ. Det finns även några indicier som tyder på att hon pekat ut ovänner bland borgarhustrurna. Brittans strategi tycks ha gått ut på att först anklaga en viss bestämd kvinna för att sedan övergå till en annan, när den första nekade. Detta tyder på att den utpekade kvinnan kan ha mutat henne att sluta och Britta valde då att i stället anklaga någon annan ovän. Mottogs inte anklagelsen med tilltro, var det kanske bättre att försöka på nytt och peka ut en ny person.

Källor och litteratur

Otryckta källor

Riksarkivet:

Svea hovrätts arkiv:

Renoverade domböcker. Härads m.fl. rätters domböcker för 1674. Uppland, vol. 28–28 1/2, fol. 456 ff.

Renoverade domböcker. Härads m.fl. rätters domböcker för 1675. Uppland, vol. 29, fol. 566 ff.

Tryckta källor

Amudsen, Arne Bugge 1995: "Mig Engelen tiltale saa..." Folkelige visjoner som kulturell kommunikasjon, i Amudsen, Arne Bugge & Eriksen, Anne (red.), *Saet ikke vantro i min overtroes staed. Studier i folketro og folkelig religiøsitet*, Oslo.

Ankarloo, Bengt. 1984: *Trolldomsprocesserna i Sverige*, Lund.

Gadelius, Bror. 1967: *Häxor och häxprocesser*, Falköping.

Holmberg, Uno 1925: *Vänster hand och motsols*, Rtg 8.

Huxley, Aldous 1994: *The Devils of Loudun*, Glasgow.

Klintberg, Bengt af 1993: *Svenska folksägnen*, Danmark.

Lagerlöf-Génétay, Birgitta. 1990: *De svenska häxprocessernas utbrottsskede 1668–1671*, Stockholm.

Linderholm, Emanuel. 1931: *Trolldomsprocesserna i Uppland och Uppsala 1671–1676*, Uppsala (Särtryck).

Tillhagen, Carl Herman. 1991: *Folklig spådomskonst*, Danmark.

Wall, Jan-Inge. 1989: *Hon var en gång tagen under jorden... Visionsdikt och sjukdomsbot i Gotländska trolldomsprocesser*, Uppsala.

Östling, Per-Anders. 1996: *Trolldomsprocesserna i Uppland 1600–1700*, opublicerad c-uppsats, Etnologiska avdelningen, Uppsala.

Östling, Per-Anders 1999: *Witchcraft Trials in Uppland before the Great Northern Swedish Witch Trials of 1668–1676*, *Arv. Nordic Yearbook of Folklore* 55.

Per-Anders Östling är doktorand vid institutionen för kulturanthropologi och etnologi.